

Süregelen Eğilimler ve Yeni Başlangıçlar

Prof. Dr. Ali Çarkoğlu

3 Ekim 2007

http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0708.html

OSMANLI BANKASI
ARŞİV VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ

Garanti Bankası kuruluşudur

Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nde yapılan konuşma metni, araştırmacıların kişisel kullanımları için web sayfamıza konulmaktadır. Bu konuşma metinleri, ticari amaçlarla çoğaltılıp dağıtılamaz veya Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nin izni olmaksızın başka kurumlara ait web sitelerinde veya veritabanlarında yer alamaz.

Süregelen eğilimler ve yeni başlangıçlar

Prof. Dr. Ali Çarkoğlu

2002 yılında meslektaşım Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu ile beraber yürüttüğümüz araştırmanın devamı niteliğinde, 2007 seçimleri için bir çalışma yaptık. 2002 yılında 2007'de olduğu gibi, seçim evvelinde ve sonrasında aynı kişilerle görüşerek seçmen davranışları hakkında panel kurgusuyla birtakım yeni bilgiler öğrenip öğrenemeyeceğimizi görmeye çalıştık.

Yaptığımız araştırmalar sırasında sık sık, seçimin sonucunun ne olacağına ilişkin sorularla karşılaşırız. Bizim işimizin de en zor tarafı tahminde bulunmaktır; tahminde bulunmak ise sadece güç değil, teorik olarak da imkânsıza yakındır; çünkü bizim işimiz soruları bilimsel bir kurgu etrafında değerlendirerek bir tahmini şekillendirmektir. Bunu yaparken de seçimin sonucunda kimin ne kadar oy alacağını yanı sıra, hangi teori çerçevesinde bu oyların alınmasını beklediğimizi de söylememiz, daha sonra ise beklentilerimizin bulgularla ne kadar örtüştüğünü test etmemiz gerekiyor. Elimizde birbiriyle rekabet içerisinde çok sayıda teori olduğu için bu pek kolay bir iş değil. Kısaca bu çerçevelere değinmek istiyorum; çünkü Türkiye'nin, seçmen davranışı açısından ne kadar özgün bir yere sahip olduğunu ancak bu çerçevede değerlendirmemizin mümkün olabileceğini düşünüyorum.

Seçmen davranışını açıklamaya yönelik iki kurgusal ana yol olduğunu söyleyebilirim; uzmanlar bu yolların daha fazla olduğunu iddia edebilirlerse de, benim görebildiğim kadarıyla iki ana yaklaşım söz konusudur. Bunlardan biri, çoğunlukla siyaset sosyologlarının İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uyguladıkları yoldur. Bu araştırmalarda ana çıkış noktası teorik ya da kuramsal değildir. Önce veriye bakılır. Verinin söylediklerinden hareketle hangi tip insanların hangi partiye oy verdiklerine, hangi tip insanların hangi davranışlar içerisinde olduklarına yönelik betimlemelere gidilir. Bu betimlemelerin sonunda, 1950'lerin başlarında Michigan Üniversitesi'nde bir grup bunu daha tutarlı bir şekilde dile getirerek, oy verme hareketinin doğrudan doğruya siyasal sosyalleşme ile ilgili olduğunu ileri sürdü.

Örneğin benim küçük oğlum büyük olasılıkla bizim tartışmalarımızı gözleyip birtakım çıkarımlarda bulunuyor ve şöyle diyor: “Şu parti lideri fena değil galiba.” Ben kendini bildi

bileli ona bazı sorular soruyorum. Örneğin “Bu adamı tanıyor musun?” diyorum, “Tanıyorum, Başbakan” dediğinde, “Ünlü bir adam mı sence?” diyorum, “Bilmem ki” diye cevap veriyor ya da başka birini gösterdiğimde “Yok, yaramaz” diyor. Bu yorumları kendi bilinciyle bir ayrıma vardığından değil, büyük bir ihtimalle bizim kendi içimizde yaptığımız tartışmalardan yola çıkarak yapıyor.

Çocuklar ailenin ve çevrenin etkisiyle siyasal bir hayatta sosyalleşiyor. Büyüdüklerinde de üç aşağı beş yukarı birtakım tercihlerde bulunuyorlar. Michigan Üniversitesi’ndeki grup, yaptığı araştırmalarda, seçim kampanyaları sırasında insanların kampanyadan etkilenmedikleri sonucuna varmış. Yapılan onca kampanya çalışmasına rağmen insanlar fikirlerini değiştirmiyorlar. Bunun yanı sıra geçen seçimlerde hangi partiye oy verdikleri sorulduğunda, insanların neredeyse tamamının geçmişte oy verdikleri aynı partileri tercih ettiği keşfedilmiş. Daha sonra yakınlarının kimlere oy verdiği sorulduğunda ise alınan yanıtlardan yola çıkılarak, en yakınlarının davranışlarını diğerlerine yansıtma eğiliminde oldukları ortaya çıkmış.

Bu açıklama çerçevesinin Türkiye için ne kadar geçerli olduğunu düşünmek gerekiyor. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, Almanya ve İsveç gibi demokrasilerde geçerli olduğu iddia ediliyor; ama bunların hepsi partilerin oldum olası aynı kaldıkları, web sayfalarında deklarasyonların gelip gitmediği ülkeler. Böyle olunca, anayasa mahkemeleri partileri kapatmıyor ya da kapananlar partiler belli başlı partiler olmuyor. Çok dengede ve istikrarlı bir siyasi iklim içerisinde böyle bir açıklamanın çekiciliği varsa da bu bize partilerin işlevinin ne olduğunu anlatmıyor. Herkes üç aşağı beş yukarı anne babasının ya da ailesinin tercihlerini yansıtıyorsa, değişim nasıl oluyor? Bunu açıklamak için de bir kavram geliştiriyor, bağımsızların varlığından söz ediyorlar. İnsanlara basitçe hangi partiye oy vereceklerini ya da kendilerini hangi partiden tanımlayacaklarını soruyorlar. Amerika’da verilen cevap, “demokrat” ya da “cumhuriyetçi” oluyor. Daha sonra ne ölçüde demokrat oldukları soruluyor; gerçek demokrat mı, yoksa kararsız mı daha yakın? Bir değerlendirme cetveli veriliyor. Bu araştırmada elde edilen sonuca göre, köklü demokrat ya da cumhuriyetçilerin oylarında bir değişim olmadığı, biraz daha bağımsız yakın olanların ise seçimden seçime değiştiği gözleniyor. Bunun sonucunda da seçimi hangi partinin, hangi nedenlerden dolayı kazanacağı açıklanıyor.

Bu noktada diğer çerçeve devreye giriyor. Burada seçim gerçek bir seçim olmaktan çıkıyor; çünkü verilen kararlar aslında insanların hayatlarının ilk yıllarında şekillenmeye başlıyor. Gerçekte kimse “Bu partiler benim değer verdiğim konularda hangi pozisyonu alıyorlar? Ben bu pozisyonlar içerisinde hangisini daha inandırıcı buluyorum?” diye sorgulamıyor. Bu teorik çerçeve bu konuyu dışlaması nedeniyle genellikle determinist bir açıklama sunmasıyla eleştiriliyor. Bunun karşısında olanlar ise insanların rasyonel bir yaklaşımla sadece kendi çıkarlarını düşündüklerini, partilere bakıp “Benim tercihim nedir? Ben bu noktadaysam, o halde bana en yakın parti hangisi?” diye düşündüklerini ve böylece partileri bir mesafe içerisinde değerlendirmeye çalıştıklarını söylüyorlar. Peki bu değerlendirme nasıl yapılıyor? İnsanların bu kadar bilgisi var mı? Bilgiler, değerlendirilebilecek ölçüde basite indirgenebilir mi? Bunlar da çok eleştirilen konular. Ancak Türkiye gibi, istikrarın pek de yerleşmemiş olduğu sistemlerde ilk açıklama türünün inandırıcı olması pek mümkün görünmüyor.

Türkiye’de 1950’lerin sonuna gelindiğinde insanlar kendilerini biraz Demokrat, biraz Halk Partili gibi görmüş olabilirler. Daha sonra, 70’lerin sonuna doğru biraz daha fazla sayıda parti bulunmakla beraber benzer bir süreç yaşanmış olabilir; fakat 80’ler sonrasında yaşanan parti enflasyonu, açılan kapanan partiler, birleşmeler ve tabii 80’in yarattığı bir travma söz konusudur. Benim lider olarak gördüğüm insanlar 80’de büyük bir tırpan yediler. Benim

jenerasyonumdan sonra gelenler ya bu kişileri hiç tanımadı (Ecevit, Demirel, Türkeş ve Erbakan'dan bahsediyorum) ya da tanıdıkları zaman farklı sinyaller alarak karar vermekte güçlük çekti. Dolayısıyla Türkiye'de istikrarlı bir şekilde bir partinin insanı olarak siyasette sosyalleşmek tecrübe edilemedi.

Bizim en önemli bilgilerimizden biri, Türkiye seçimlerinin son derece oynak olduğudur. Bir seçimden diğerine % 20-25 civarında seçmen, partisini değiştirir. Bu bağlamda bütün partilerin 2002 seçimleri ile 2007 seçimlerinde elde ettikleri oyların farkı alınıp toplandığında bir endeks elde edilebilir. Birinin kazancı diğerinin kaybı olduğundan bu toplamları ikiye bölmek gerekir. Bu durumda 1950'den bu yana ortalama elde edilen oynaklık endeksinin yaklaşık % 20-25 olduğu görülür. Bu da bize 1920-1930'ların İzlanda'sı dışında, oynaklığın bu derece gözlemlendiği başka bir ülke olmadığını gösterir. Son birkaç seçimde Polonya gibi ülkelerde karşılaştırılabilir derecede bir oynaklık gözlenmeye başladı. Ancak Türkiye bu konuda bir rekor sahibi. 2002 seçimlerinde, ortada olmayan bir parti % 34, bir önceki seçimde % 20 civarında oy almış bir parti de % 1.5 oranında oy aldı. Bu yüzdeler toplandığı zaman oynaklık oranının % 35'in üstüne çıktığı görülür. Bu sonuç bize seçmenlerin her seçimde bir değerlendirme yaparak yeni bir karar verdiğini gösterir. O halde bunun ikinci açıklamaya, yani pragmatik değerlendirmeye daha yakın olduğunu düşünebiliriz.

Bu açıdan baktığımızda Türkiye'de iki önemli unsurdan söz edilebilir: Bunlardan biri, seçimlerin ideoloji tarafından belirlenip belirlenmediği konusudur. Muhafazakârlık, dindarlık, solcu, sağcı, reform ya da statüko taraftarı olmak gibi unsurları birleştirebileceğimiz ideolojik bir yapı düşünebiliriz.

İnsanlar kararlarını bu çerçevede veriyorlarsa, o halde biz sadece pragmatik bir şekilde karar veren insanların yaşadığı bir ülkeyle karşılaştığımızda farklı bir ülkede yaşıyoruz. Pragmatiklik, hükümetin yaptığı işler ile vatandaşın bugün bir evvelki seçime göre ne durumda olduğunun değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkıyor.

Bu kültürün en sık kullanılan kampanya sloganı "Önce ekonomik olarak ne durumda olduğuna bak!" olmuştur. Eğer biz böyle bir ülkede yaşıyorsak belki daha iyi, daha tercih edilebilir bir siyasal sisteme doğru gidiyor olabiliriz. Bunu bir dipnot olarak söylemek gerekiyor. Ben kararımı henüz vermiş değilim; ama bana öyle bir isim verin ki ideolojik etkenlerin geçerli olduğu bir ülkede yaşamaktansa, pragmatik etkenlerin geçerli olduğu bir ülkede yaşamayı tercih etmesin...

İdeolojik bir karar verildiği zaman ise performansa bakılmıyor; insanlar kendilerini ait hissettikleri tarafın dışında kalan partileri rakip veya düşman olarak kabul ediyor ve buna göre bir politika geliştiriyor. Halbuki partilerin pragmatik olarak oy veren insanlarla karşılaştıklarında yapmaları gereken ilk iş, kendi çalışmalarını gözden geçirmek ve halka daha iyi bir hizmet götürmek için ne yapacaklarını belirlemek olmalıdır. Oy talep etmek ise bundan sonra gelecek adımdır. Bu, halk kitleleri açısından daha tercih edilebilir bir sistem olabilir. Bunun cevabını 2007 seçimleri için verebiliriz.

Önce katılım oranıyla başlayalım. Aslında 2002 seçimlerinin katılım oranının ne olduğu konusunda net bir bilgiye sahip değiliz; çünkü önemli sayıda kişinin iki defa kaydedildiği düşünülüyor. Dolayısıyla resmi olarak kabul edilen % 79'luk katılım oranının biraz daha yüksek olması gerekiyor. Bu oranın ne olduğunu tahmin edebilsen de elimizde kesin bir rakam bulunmuyor.

Son seçimde eskiye göre daha iyi, daha elektronik bir kayıt sistemi kullandılar. Buna göre katılım oranı % 84 olarak belirlendi. 1960'ların sonu, 70'lerin başında Türkiye'de seçimler % 70'in altında bir katılımı gerçeğe geçiriyordu. Bu katılımındaki artışın, hem istatistik olarak yorumlanmasına -biraz önce bahsettiğim kayıtlı seçmen verilerindeki belirsizlikler yüzünden-, hem de nihai olarak ne anlama geldiğinin değerlendirilmesine dair birtakım güçlükler söz konusu. Burada "Seçime az oranda mı, yoksa çok oranda mı katılmak iyidir?" sorusunu düşünmek gerekiyor. Seçime katılımın az olduğu ülkelerde demokrasinin aksamadan işlediğini biliyoruz. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere gibi ülkelerde bu oran % 60-65'i bulduğunda katılımın çok yüksek olduğu düşünülüyor. Pek çok seçimde iki seçmenden ancak biri katılmakta seçime bu ülkelerde. Bu nedenle bu noktada karar vermek kolay olmuyor.

Seçim sonuçlarına bakalım: Türkiye'de pek çok harita hazırlanıyor ve bu haritalar veri olan bölgeler temelinde bir sunum yapıyor. Bu, doğru bir yöntem değil, çünkü bu bölgelerin herhangi bir siyasi anlamı yok. Bu bölgelerin her seçimde, veriler tarafından belirlenmesinin daha doğru bir yöntem olduğu kanısındayım. Bu anlayışla geliştirilen "kümeleme analiz" yöntemine göre, ildeki sonuçların birbirine benzer olanlarını aynı kümeye dahil edip benzemeyenleri farklı kümelerle dağıtarak kaç küme elde edilebileceğine bakılıyor. Böyle bir analiz yapıldığında beş büyük küme ortaya çıkıyor. Buradan çıkabilecek birkaç sonuç ise şöyle: Kırmızı ve sarı olarak kodlandığında Güneydoğu'da Tunceli'nin tek başına kırmızı olarak durduğu görülüyor. Güneydoğu ve doğu illerinin dışında kalan yerlerde AKP'nin aldığı ortalama oy, diğer bütün partilerin hepsinden daha yüksek; hatta üçüncü kümenin dışında kalan yerlerde AKP oldukça yüksek oy oranlarına ulaşıyor. İkinci ve dördüncü kümeye bakıldığında % 50'nin üzerinde bir oran görülüyor. Bu veriler bize AKP'nin gerçek anlamda kuvvetli olduğu il kümelerini, bununla birlikte ikinci ve üçüncü partilerin de nerelerden oy aldığını gösteriyor. Bu, 2007 seçiminin açıklanması gereken belki de en önemli bulgusudur. AKP'nin, dördüncü kümeyi oluşturan Güneydoğu'daki bu yedi ilde % 53 civarında aldığı oy parti için 1.5 milyona yakın yeni oy anlamına geliyor. Oy oranlarına bakıldığında bu pek açık görülüyor. 12 milyon oydan 16 milyon küsur oya ulaşmış olan AKP, burada gözlenen artışın 1.5 milyonunu Güneydoğu Anadolu'dan almış durumda.

AKP bu anlamda Güneydoğu'yu bölmüş, doğrudan doğruya DEHAP, HADEP'e giden blok oyu ortadan ikiye ayırmıştır. Bunun ne kadar önemli bir gelişme olduğunu hepimizin görebildiğini tahmin ediyorum. Oy dağılımını resmi olarak gördüğümüzde, bunun arkasındaki beklentiler ve nasıl bir siyaset izlenmesi gerektiği ortaya çıkıyor.

Bir de MHP'nin durumuna değinmek istiyorum. MHP'nin eskiden en kuvvetli olduğu bölge, ikinci küme dediğimiz İç Anadolu bölgesiydi. MHP, bugün bu bölgede % 14 civarında, azımsanmayacak bir oy aldı. Bununla beraber, oy alanını Ege'ye ve Akdeniz'e doğru genişletmeye başlamış olan MHP, eskiden oy alamadığı bu yerlerden bugün % 20'nin üzerinde oy topluyor. Bu gelişme söz konusu bölgelerde eskiden kuvvetli olan partilerin oylarının MHP'ye kaydığını göstermesi açısından önem taşıyor.

Bunun dışında bir de CHP'nin durumuna bakalım. CHP'nin en yüksek oy aldığı yerlerde de birinci partinin yaklaşık 8-9 puan gerisinde olduğu görülüyor. Burada bir genişlemeden, yeni elde edilen coğrafi bir yerden, kuvvetli bir alandan söz edemiyoruz. Belki daha da düşündürücü olan nokta, gerek ikinci parti olan CHP'nin, gerekse üçüncü parti olan MHP'nin mecliste birinin 71, diğerinin 113 sandalye ile toplamda yaklaşık 190 sandalyeye sahip olmalarıdır. Bu sandalyeleri alan iki partinin 4. ve 5. kümede elde ettikleri oy oranı ise toplamda 10'u bulmuyor. Bu çok önemli bir zayıflık. CHP ve MHP adına zayıflığın ötesinde önemli bir güçlük de söz konusu. Bu iki parti bu bölgenin oylarına karşı kendilerini pek fazla

sorumlu hissetmeyebilir ya da az oy aldıkları için oylarını artırma çabasıyla bu bölge dinamiklerine değişik bir şekilde de yaklaşabilir. Bunu da zaman içerisinde göreceğiz.

Araştırmamız sırasında Türkiye genelinde 53 il ile 200 mahalle ve köye giderek yaklaşık 1900 kişiyle görüştük; dolayısıyla buradaki veriler 1900 kişi ile yapılan görüşmelerden elde edildi. Gitmediğimiz iller olmakla birlikte, sayıları oldukça az. Örneklemimizde % 12 civarında Kürtçe bilen vatandaşla görüştüğümüzü vurgulamak istiyorum. Bunun önemli bir bulgu olduğunu düşünüyorum. Diğer yandan bu araştırmanın demografik olarak temsil yeteneğinin olduğunu düşündürmesi açısından da önem taşıyor.

Bu araştırmanın, gazetelerde sık sık gördüğünüz, sonuç tahmininde bulunan araştırmalardan önemli bir farkı var. Biz sonuç veren birkaç sorunun dışında da çok sayıda soru soruyoruz; çünkü kuramsal beklentileri test etmemize yarayacak birtakım bilgiler almak istiyoruz. Bu açıdan bizim işimiz biraz daha zor. İşin görece olarak daha kolay tarafı ise şu: Bir seçmene doğum tarihi, geçen seçimde kime oy verdiği, bu seçimde kime oy vereceği sorulduğunda bu işlem en fazla birkaç dakika alıyor. Dolayısıyla saha çalışması kısa sürebiliyor ve masrafları da az tutulmuş oluyor. Ancak elde edilen deklare edilmiş oy verme eğilimini açıklayamadığı sürece bu çalışmaların bilimsel bir değeri olmadığı açıktır. Buradan elde edilecek verilerle açıklayıcı bir çerçeve üretilemiyor, çünkü bu yolla insanların hangi saiklerle oy verdiği görülemiyor.

Sınıf, Türkiye’de çok işleyen bir kavram olmasa da insanların kendilerini nereye yerleştirdiğine bakıldığında böyle bir resimle karşılaşılıyor. Burada sınıfın Türkiye’de insanların oy verme hareketini belirleyen bir etki yaratmadığını vurgulamak istiyorum. İnsanlar kendilerini nerede görürlerse görsünler (yukarıda ya da aşağıda) aynı partiye oy verebiliyorlar. Olaya sadece ”Yukarıdakilerin partisi hangisi?” sorusu temelinde yaklaştığımızda, bu sorunun önemli bir ayırt edici etkide bulunmadığını görüyoruz.

Memnuniyet konusuna da değinmek istiyorum. Yaklaşık beş senelik bir iktidar sonrasında seçime gidilirken Türkiye’de halk kitlelerinin hayatından memnun olmadığını ve bu hükümetten kurtulmak istediğini iddia eden bir kanı vardı. Bu argüman şu gerçeği göz ardı ediyordu: 2002 ile karşılaştığımızda insanların memnuniyetlerinin son derece anlamlı bir şekilde artmış olduğunu görürsünüz. 2002 seçimlerinde AKP iktidara geldiği zaman ülkede hayatından memnun olan insan bulmak çok zordu. Bugün ise bu insanların yaklaşık yarısı hayatından memnun görünüyor ve bunu dile getiriyor.

Bir araştırmacı olarak ben, temel görevimizin, insanların hayatlarından memnun olduklarını söylerken neyi anlattıklarını araştırmak olduğunu düşünüyorum. Hayatından memnun olmayanlar ya da diğerlerinin de memnun olmamaları gerektiğini düşünenler olabilir; ama bu onlar kadar diğerlerinin de memnuniyet temelinde oylarını belirledikleri gerçeğini değiştirmeyecektir. Dolayısıyla oy verme hareketinde bu değerlendirmelerin önemli bir yeri var. Yine aynı itiraz olabilir. Memnuniyet kriterleri herkes için tabii ki aynı değil. Hükümetten de memnun olmayanların sayısı düşünüldüğü kadar çok değildi. Dikkat edilirse burada “çift hörgüçlü” dediğimiz bir durumun olduğu görülür. İnsanlar yaklaşık oranlarda ya hiç memnun değil, ya memnun değil veyahut da çok memnun.

Bir önceki seçime bakıldığında bu çift hörgüçlülüğün o kadar belli olmadığı, ortaya kaymış durumda olduğu görülür; fakat burada açıkça görülüyor. Bu da bizim birbirimizden çok ayrılmış ya da bölünmüş olduğumuzu ortaya koyuyor. Bir grubun düşünceleriyle diğer grubunkiler arasında çok büyük fark var; hiç memnun olmayanlar ile çok memnun olanlar

taban tabana zıtlık gösteriyor. Aynı ülkede yaşayan bu gruplardan memnun olanların sayısı daha fazla. Demokrasiden memnuniyet diğer iki değerlendirmeye göre daha düşük; bu da insanların genel olarak siyasi sistemin performansından değil, iktisadi durumdan memnun olduklarını gösteriyor.

Biz soruları ailenin ve Türkiye'nin durumuna ilişkin olarak iki ayrı şekilde soruyor, bu iki soru temelinde geçmiş, bugünü ve geleceği değerlendirmeye çalışıyoruz. 2006-2007 yılı ekonomik değerlendirmelerine bakıldığı zaman, bu dönemdeki gelişmelerden memnun olanların toplamının memnun olmayanlardan daha fazla olduğu görülüyor. İktisadi olarak hayattan memnurluk genel bir soruydu. Bu süreçte yaşananların iktisadi durumlarına nasıl bir etkisi olduğu sorusuna "İyi etki yaptı" cevabını verenler 2006'dan 2007'ye geldiğinde % 39'dan % 30'a düşmüş durumda. Son bir sene içerisinde yapılan kampanyalar sırasında insanların yavaş yavaş "Türkiye'de iktisadi olarak işler pek de o kadar iyi gitmiyor" dediğini biliyoruz. 2007'ye geldiğinde tatmin olanlar ile olmayanların durumunun eşit olduğu gözleniyor. Bununla birlikte ortada olan geniş bir grup var. Geleceğe baktığınız zaman kötümser olanların oranının, iyimser olanların üçte biri civarında olduğu görülüyor. Türkiye'deki bu bulgular dünya literatürüyle de örtüşüyor. İnsanlar artık oy verme hareketini geçmişe yönelik bir değerlendirmeye belirlemiyorlar.

Seçim, geçmişe değil geleceğe yöneliktir. Ceza vermenin, maziye dönmenin bir anlamı olmadığını düşünüyorum. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de geleceğe yönelik değerlendirmeler oy hareketi için çok daha belirleyici bir konumda bulunuyor. Literatürdeki "sosyotropik" kavramına göre kişisel ekonomik duruma değil, ülkenin genel durumuna bakılır; çünkü belirleyici olan odur. Türkiye'de iktidar partisinin bu noktada da bir avantajı var; çünkü 2007 seçimleri için Türkiye'nin geleceği hakkındaki genel değerlendirmeler, insanların kendi aileleri hakkındaki değerlendirmelere oranla çok daha iyimser durumda.

2002 ve 2007 değerlendirmesinde ülkenin sorunlarının neler olduğuna bakalım. 2002'de örneğin enflasyon % 20 civarında önemseniyordu; bugün bu oran % 8'lere inmiş durumda. Bunun yanı sıra işsizlik % 29-30 civarındayken bugün %35'e ulaştı. Oysa ki Türkiye ekonomisi her sene yaklaşık % 5-6 büyüdü, gayrisafi milli hasıla ikiye katlandı, vatandaşın durumu son beş sene içerisinde daha iyiye doğru gitti. Bütün bunların yanında işsizlik insanların hayatında önemli bir sorun olmaya devam ediyor. Burada vurgulanması gereken nokta, 2002'de karşımıza çıkmayan, Türkiye'nin önemli sorunu olarak bahsedilmeyen (% 1'in altında) terör-ulusal güvenlik konusudur. Bugün beş kişiden biri bunu Türkiye'nin önemli bir sorunu olarak değerlendirmeye başladı. Bu da iktisadi kaygıların hâlâ devam ettiği, fakat bu kaygıların enflasyon büyümesine değil, temel olarak işsizlik sorununa yoğunlaştığı anlamına geliyor.

Bugün gündemimizde 2002'de gündemde olmayan güvenlik-terör konusu var. Buna ilişkin olarak seçmenlere, "en önemli sorun olarak kabul edilen sorun"u çözebilecek partinin hangisi olduğunu sorduk. 90'ların başından bu yana Türk halkına bu soruyu sorduğunuz zaman "Benim sorunlarımı kimse çözemez" diyenlerin sayısı fazlaydı. Sorunlar çerçevesinden bakıldığında da iktidar partisinin avantajlı durumda olduğu ortaya çıkıyor. Örneğin enflasyon sorununu AKP'nin çözeceğini düşünenlerin oranı % 39 iken, hiçbir partinin çözemeyeceğine inananların oranı % 32'de kalmış durumda. Benzer bir yaklaşım sağlık ve sosyal güvenlik konusu için de geçerli: "Bu sorunu hiçbir parti çözemez" diyenlerin oranı % 28 iken, "En iyi AKP çözer" diyenlerin oranı % 50.

Terör-ulusal güvenlik konusundaki beklentiye bakalım. Burada MHP'nin çok büyük puan alması beklense de istatistikler öyle olmadığını gösteriyor; % 35'lik bir kesim "Hiçbiri çözemez" diyor. Bu da düşündürücüdür. Terör-ulusal güvenlik gibi bir soruna "Hiçbir parti çözüm getiremez" diyen üç kişiden biri, "AKP çözer" diyor. Bu oranın içinde önemli ölçüde Güneydoğu ili var. Bu da bu bölgedeki oyların neden AKP'ye gittiğinin önemli bir göstergesi. Bununla birlikte güvenlik-terör konusunda AKP'ye en yakın gelen MHP, üçte biri kadar oy alabiliyor. "Hiçbiri çözemez"lerin oranı ise birçok konuda yüksek. Ama bunun yanı sıra AKP'ye üçte bir oranında yaklaşan tek parti, rüşvet ve yolsuzluk konusunda elde ettiği % 17'lik oranla yalnızca CHP. Bunun dışında rakip partiler hiçbir konuda AKP'ye yaklaşamıyor. Rüşvet ve yolsuzluk Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olarak eskiden % 8 oranında dile getirilirken, bu iktidar döneminde gündemden düşen bir konu oldu.

Araştırmamız sırasında kampanyanın en önemli konusunun ne olduğunu da sorduk. Burada da işsizlik ve terör konusu başa baş gidiyor. Seçim döneminde Güneydoğu'da çok sayıda şehit verilmiş, cenazeler kampanyanın bir parçası haline gelmişti. Dolayısıyla bu da kampanyanın en önemli konusu olarak öne çıkıyor.

Benzer bir durumun söz konusu olduğu başka bir veriye, Avrupa Birliği konusuna değinmek istiyorum. Avrupa Birliği'ne destek % 50 civarında. Bu oranın % 30'a düştüğüne, % 60'ın AB'nin karşısında olduğuna dair bir iddia vardı. Biz araştırmalarımızda böyle bir bulguya rastlamadık. Bu konunun da olduğundan farklı değerlendirildiğini düşünüyorum. Ülkenin iktisadi durumu iyileştikçe, Avrupa Birliği'ne yönelme eğilimi de azalıyor; çünkü insanların kendilerine güvenleri artıyor. Örneğin plazma televizyon satın alabilenler "Avrupa Birliği olmasa da olur" diyorlar.

Türkiye'de Avrupa Birliği projesine lokomotif olan partinin hangisi olduğuna bakıldığında 2002 seçimleri için bu partinin AKP olmadığı, hatta tam tersi bir durumun söz konusu olduğu gözlenir. AKP'lilerin tamamı olmasa da çoğunluğu, Avrupa Birliği'ne karşı bir tavır sergiliyordu. Bu oran, diğer partilerin AB karşıtlarının oluşturduğu oranın çok üstündeydi. Dört beş sene içinde AKP bu tavrını tamamen değiştirdi. Şu anda bağımsızların içinde DTP en yüksek desteğe sahip; Güneydoğu'da Kürt kökenli vatandaşların Avrupa Birliği'ne verdikleri destek, ülke genelinden her zaman 15-20 puan yukarıda seyretti. Burada yine aynı durum söz konusu; hemen arkasından ise AKP geliyor. % 46-47 oyu olan bir partinin net bir çoğunluğu Avrupa Birliği üyeliğini destekliyor. Burada düşündürücü olan nokta ise beş sene evvel Avrupa Birliği'ni % 60-65 civarında destekleyen ana muhalefet partisinde bu oranın oldukça düşmüş olmasıdır. Burada da Amerika Birleşik Devletleri'yle bir sorunumuzun olduğu göze çarpıyor. Aslında bizde dışarıya karşı genel bir güvensizlik söz konusu. Ama burada düşünmemiz gereken nokta, Avrupa daha iyi duruma gelmişken Amerika Birleşik Devletleri'nin durumunun kötüleşmesidir. Biz global dünyanın bir parçasıyız. Yakın komşumuz olan Irak'ı işgal etmiş olmasından dolayı, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı şu an en ufak bir sıcak duygu mevcut değil. Bunun bir nedeni, belki de Türkiye kamuoyunun bu konuda İslam dünyası ile birbirine yakın ilişkiler içinde bulunması olabilir.

Vurgulamak istediğim diğer bir nokta, demokratik reformlar, Avrupa Birliği reformları konusunda öne sürülen "yorgunluk" argümanı. Biz yaptığımız araştırma sırasında bu kanıyı destekleyecek herhangi bir bulguya rastlamadık. İnsanlara üç basit soru sorduk. Bunlardan biri "İdealinizdeki Türkiye'de demokrasiyi nerede görmek istersiniz?"di. Konuyla ilgili fikri olmadığı için cevap vermeyen % 2 dışında, % 87 "tam demokrasi"ye yakın olmak istediğini belirtti. Dolayısıyla insanlar bu konuda tereddüt yaşamıyorlar. Bununla beraber % 47 yakın olduğunu düşünüyor.

Bugünkü durum ile idealler arasındaki farkı aldığımız zaman bugünkü demokrasinin insanlara ne kadar dar geldiğini görüyoruz. İnsanların yaklaşık % 73'ü bugünkü durumun, ideallerinden uzak olduğunu söylüyor. Bu açıdan bakıldığında bu reformlardan dolayı bir yorgunluk olduğuna, demokratik reformların durdurulması gerektiğine dair argümanları destekleyen bir verinin bulunmadığı kanısındayım. Beş sene sonrası için de biraz daha düşük olmak koşuluyla aynı şey geçerli; zira geçen bu sürede de reformlar yapılmış olacak. Ama hâlâ bir demokrasi talebi var.

Türkiye'nin dış dünya ile olan ilişkileri konusunda ana bulgulardan birini, Amerika Birleşik Devletleri'ni en büyük tehdit olarak görmesi oluşturuyor. Hemen arkasından Avrupa Birliği, Irak, İran ve bir de garip bir şekilde Hıristiyan misyonerler korkusu geliyor. Türkiye'de kaç tane misyoner var? Nerede, ne yapılıyor? Bu, halk arasında bir mit olarak yerleşmiş durumda. Konunun uzmanı değilsem de böyle bir misyoner faaliyetlerde artış durumunun söz konusu olmadığını söyleyebilirim. Bu tamamen halk arasında yaratılmış bir kaygıdır ve bundan dolayı da mücadele etmek çok daha zordur.

Cumhuriyet mitingleri konusuna gelelim. Bizim gördüğümüz kadarıyla bu mitinglere 42 milyonun % 4'ü katılmış. % 5 kabul etsek, 2.5-3 milyon insan anlamına gelir. "Mitingleri desteklediniz mi?" sorusuna verilen cevaplara bakıldığında, karşı olanların destekleyenlerden daha fazla olduğu görülüyor. Burada da toplumun yürüyüşü çok açık bir biçimde ortaya çıkıyor. Cumhuriyetçi bir çevreden geliyorsanız çok açık bir şekilde cumhuriyet mitinglerinin olması gerektiğini düşünüyorsunuz; başka bir çevreden geliyorsanız bu mitinglere karşısınız demektir. "Bu sizin oy kararınızı etkiledi mi?" diye sorusuna "evet" yanıtı veren % 14 içinde de yaklaşık % 7'si CHP'ye, % 7'si de AKP'ye kaydığını söylüyor. Dolayısıyla bunun da seçim sonucunu değiştiren bir etki yaratmadığı görülüyor. Milyonlarca insan sokağa döküldü, bu konu haftalarca tartışıldı. Peki bunun seçimlere ne gibi bir etkisi oldu? Ben hiçbir etkisinin olmadığını düşünüyorum. Eğer AKP'li iseniz % 75 oranında karşısınız; CHP'li iseniz % 88 oranında taraftarsınız. Türkiye bu noktada da tamamen bölünmüş durumda. İlginç olan ise, bu bölünmenin MHP ve Demokrat Parti'de de söz konusu olması.

"Cumhurbaşkanlığı için ne yapılmalı?" sorusuna "İktidar ve muhalefet bir aday üzerinde anlaşmalıdır" diyenlerin yanı sıra "Bir adamı seçtirecek parti istediğini yaptırır" diyenler de mevcut. İnsanlara bu opsiyonlar verildi. AKP'lilerin ve diğer bütün partililerin net bir çoğunluğu "Adaylık üzerine anlaşsınlar" cevabını veriyor. Bilinen nedenlerden dolayı AKP'liler arasında bu oran çok düşük. AKP burada açıkça bir hata yaptı: Kendi seçmenine dahi tam olarak anlatamayacağı bir şekilde "Ben bildiğimi yapayım" tavrını muhafaza etti. Zira bu durum kendi seçmeni tarafından bile kolayca kabul gören bir durum değil.

Muhafazakârlaşıyoruz; öyle ki muhafazakâr reform isteği, geriye dönmek isteyen insan sayısı giderek artıyor. Türkiye'nin örf ve âdetlere yeniden kavuşturulmasını isteyenlerin oranı % 34'ten % 50'ye yükselmiş durumda. Bu da, Türkiye'de şu anda muhafazakâr reformist bir sağ ajandanın gündemde olduğu anlamına geliyor ki bu gidiş AKP değil, MHP tarafından aşırı destekleniyor. Radikal değişim isteği de % 17'den % 6'ya düşmüş durumda. Ülkede "Değişelim" diyen fazla insan kalmamış. Reformistler de yavaş yavaş kayboluyor; 1990 yılında bu eğilimi taşıyan insanların oranı % 43,5 iken bugün % 32'ye inmiş durumda.

Sol-sağ düzlemine baktığımızda da yine 1990 yılında solda toplam % 21-22 insan varken şu an bu oran % 17'ye düşmüş; yani kendini solda görenler hiçbir yere gitmiyor. Ortada ve solda olan insanlar kendilerini sağa atıyorlar. Ama bu dalga da 90'ların ortasındaki kadar kuvvetli

değil. Çünkü bir zamanlar kendini en sağda gören kişiler % 25'lere kadar yükseliyordu; artık bu oran % 20-22'lere inmiş durumda.

Peki AKP merkez parti mi? AKP'liler kendilerini sağ-sol düzleminde nereye yerleştiriyorlar? Bu, komplike bir durum. 2002 yılında AKP'lilerin kendilerine verdikleri averaj, skora göre 2004'te 7,7'den 7'ye, 2006'da 7,3'e, daha sonra 2007'de de 7,4'e değişiyor. İstatistiki olarak hiçbir farklılığın olmadığını gösteren bu veriler bize AKP'lilerin kendilerini merkezde değil sağda gördüklerini söylüyor. İnsanlar merkezi bırakıp sağa gittikleri için, oy alacak parti de sağa gidiyor.

Peki insanlar niye oy veriyorlar? Ekonomik mükâfatlandırma mekanizması AKP'nin yararına çalışmış durumda görünüyor. Oy verme konusunda partiler ikili olarak karşılaştırıldığında, (AKP-CHP, AKP-MHP, AKP-Genç Parti gibi) bu karşılaştırmaların tümünde iktisadi değerlendirmeler iyiye gittiği takdirde AKP tercih ediliyor.

Peki, ideoloji önemli mi? İdeoloji yalnızca birkaç karşılaştırmada önemli. En önemli olduğu karşılaştırma ise AKP-CHP konusunda. Solun ve sağın iki ucunda yer alan bu iki parti değerlendirilirken olaya "ideoloji" temelinde yaklaşıyor. Muhafazakârsanız ya da sağa eğiliminiz varsa AKP'ye kayıyorsunuz. Ama zaten sağ grubun içindeyseniz MHP, DP ve AKP karşılaştırmasında ideoloji hiçbir rol oynamıyor. Burada pragmatik ekonomik değerlendirmeler esas alınıyor. Seçmenin çoğunluğunun da ortanın sağında yer aldığı düşünülürse, Türkiye'de "pragmatik iktisadi değerlendirmeler" in etkin olduğu ortaya çıkıyor. Bununla birlikte, ideolojik değerlendirmeler daha çok CHP ile AKP arasındaki marjinal değerlendirmelerdir. CHP'den AKP'ye kayma oranı çok az olmakla beraber, burada ideolojik değerlendirmeden söz ediyoruz. Dolayısıyla Türkiye'de seçmen karşısındaki gerçek mücadele, sanıldığı gibi ideoloji temelinde sürdürülüyor.

Sonuç olarak, seçmen değerlendirmede kendi finansal durumu ya da ülkenin iktisadi durumunu veri olarak ele alıyor ve durum iyimserse iktidar partisine oy veriyor. Bundan dolayı da Türkiye'de seçmen davranışlarını "ideoloji"lerin değil pragmatik ekonomik değerlendirmelerin belirlediğini söyleyebiliyoruz.